

SINE, IDI SAMO NAPRED!

Roden je 1. avgusta 1923. godine u Sarajevu, od oca Isidora Danona i majke Done, rođene Danon. Iako su imali isto prezime, očeva i majčina porodica nisu bile ni u kakvom srodstvu. Imao je i dve sestre – Saru i Simhu. Od uže porodice pogrom u Drugom svetskom ratu nije preživio otac Isidor, koji je stradao u Jasenovcu. Međutim, u logorima u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, najviše u Jasenovcu i Staroj Gradiški, i logorima Treblinka i Dahau, stradalo je četrdeset pet članova njegove šire familije. Školovanje započeto u Beogradu pre rata nastavio je, po njegovom završetku, u istom gradu, gde je završio Arhitektonski fakultet. Radio je kao projektant do penzionisanja. Autor je knjige „Sasečeno stablo Danonovih – sećanje na Jasenovac“ koja je na konkursu Saveza jevrejskih opština za memoarska dela sa jevrejskom tematikom 1999. godine nagrađena prvom nagradom.

Sa suprugom Olgom živi u Beogradu.

Moj deda po ocu, Avram Danon, živio je u Bijeljini i imao trinaestoro dece. Deda po majci, Cadik, živio je u Gračanici, kod Tuzle, i imao devetoro dece.

Otac je imao fabriku kapa i šubara „Elegant“, a majka je bila domaćica. Bio sam treće dete mojih roditelja; pre mene su se rodile moje sestre: Sara-Ina i Simha-Sida. Moja porodica je pripadala Sefardima.

Nismo bili ortodoksni, već tradicionalisti koji su se trudili da sačuvaju sva obeležja jevrejstva. U hram se odlazilo samo u vreme velikih praznika a Šabat smo dočekivali svečano, kod kuće.

Svetska ekonomska kriza razorno je delovala i u Jugoslaviji te je moj otac bankrotirao. Da ne bi došlo do plenidbe, otac je svu imovinu prepisao na majku.

Godine 1934. preselili smo se iz Sarajeva u Beograd, gde je otac otvorio manufakturnu radnju na Jovanovoj pijaci. Posao je dobro išao i nismo imali nikakvih problema do 1941. godine. Po dolasku u Beograd, upisao sam se u Prvu mušku gimnaziju, gde sam završio četiri razreda, a potom se upisao u srednju tehničku školu, arhitektonski smer.

Preživeli smo stravično nemačko bombardovanje Beograda 6. aprila 1941. godine i zatim pobjegli u pravcu juga, nadajući se da ćemo stići do Soluna i izbeći okupaciju. Nismo stigli ni do Mladenovca a Jugoslovenska vojska se predala. Kada smo se vratili u Beograd, Nemci su već bili okupirali grad i otpočeli s represalijama, naročito prema Jevrejima: odmah su ih sve popisali a potom upućivali na prisilni rad – raskršćivanje porušenog Beograda. Očevu radnju su odmah konfiskovali i opljačkali. Videvši ovo, otac je odlučio da bežimo iz Beograda u rodnu Bosnu, kod njegovog brata Moše, u Tuzlu. Prešli smo preko pontonskog mosta na Savi u Zemun i ubrzo stigli u Tuzlu. Tamo, bar u početku, nije bilo nekih posebnih mera protiv Jevreja, osim obaveze da nose žute trake. Sestra Sida i ja smo se odmah uključili u antifašistički pokret jer smo bili skojevci. Posle ustanka naroda u Bosni počele su oštrije mere a naročito protiv pobunjenih srpskih sela. Sela su paljena a seljani ubijani. Kada su i nas, Jevreje, počeli da teraju na teški prisilni rad, sestra Sida i ja smo zatražili od naše organizacije da odemo u partizane, na Majevicu, gde se borio partizanski odred.

Tek u decembru dozvoljeno nam je da krenemo u partizane. Sklonili smo se u ilegalni stan, ali kurir nije došao po nas jer su ga četnici ubili. Baš tada je počeo razdor između četnika i partizana, koji je prerastao u otvoren sukob. Posle našeg povratka kući, krajem decembra, uhapšeni su svi punoletni muškarci Jevreji. Otac i ja oterani smo u zatvor u Kreku, kraj Tuzle. Tu smo bili oko mesec dana a potom vozom oterani u logor Jasenovac. Bilo nas je 130, a jedino sam ja preživio logor.

Već prvog dana u logoru video sam strašne prizore. Postrojili su nas ispred ciglane i naredili da ispred sebe prostremo ćebad i ispraznimo svoje torbe. Među brojnim stvarima na prostirkama našlo se i dosta

komada hleba. U jednom trenutku opazio sam da pregladneli mladići – logoraši trče ka toj gomili, hvataju rukama hleb i beže dalje. Ustaše su odmah povadile pištolje i počele da pucaju u mladiće. Ali i pored pucnjave, nastavio se juriš na hleb, i mladići su padali mrtvi ili ranjeni. Kada je prestao juriš, ustaše su prilazile ranjenima i ubijale ih metkom u glavu. Kada su to završili, povikali su: „Grobari, grobari!“ Odmah su se pojavili neki ljudi sa nosilima i odnosili mrtve ka kapiji logora.

Od oko 130 punoletnih Jevreju muškaraca koje su ustaše decembra 1941. uhapsile u Tuzli i oterali ih u koncentracioni logor Jasenovac, jedino je preživio CADIK DANON koji je tada imao osamnaest godina

dine radove. Jedan ustaša izabrao je nas dvadesetak mladih i jačih logoraša i rekao da idemo u susedno selo da presujemo seno. Prešli smo preko zaledene Save, gde smo naišli na grupu ustaša koji su se grejali oko vatre. Jedan iz te grupe prišao mi je i zatražio da mu dam svoje skoro nove skijaške cipele. Upitao sam ga šta ću ja da obujem. Rekao mi je da obidem seoske kuće i da nađem sebi cipele. Pošao sam do najbliže kuće, otvorio vrata i naišao na veliku gomilu obuće i odeće. Prepoznao

Shvatio sam da u logoru vlada strahovita glad. Za ručak smo imali kutlaču tople vode bez soli i masti, sa nekoliko koc-kica stočne repe koja je strašno smrdela. Kada smo dobili ručak, prišao nam je jedan iznureni logoraš u kome smo jedva prepoznali očevog najmladeg brata Gedalju. Pojeo je i svoju i očevu i moju porciju, a i dalje je bio gladan. Posle nekoliko dana našli smo ga mrtvog, ispred barake.

Prijatelji koje smo zatekli u logoru posavetovali su nas kako da se ponašamo da bismo izbegli opasnosti, ukoliko je to uopšte bilo moguće. Ocu su rekli da obrije bradu jer stare odmah ubijaju.

Svakog jutra morali smo da se postrojimo pred barakom, a potom su dolazile ustaše da odvedu određeni broj ljudi na poje-

sam odeću Jevreja iz moje grupe, Tuzlaka, i zaključio da je tu veliko stratište. Nastavio sam dalje, od kuće do kuće, i svuda nailazio na isti prizor. Tražio sam cipele, ali bezuspešno. Tek u kući na kraju sela, našao sam vojničke cokule koje su odgovarale mojoj nozi. Kada sam izašao iz kuće, obuo sam cipele i u blizini primetio ogromnu jamu iz koje je izlazila para. Video sam da u blizini nema ustaša, pa sam krenuo ka jami i došao do njene ivice. U njoj su bili nabacani leševi preklanih srpskih seljaka – žena, dece i muškaraca. Bilo je očigledno da se to nedavno desilo. Brzo sam se povukao, gledajući da li me neko od ustaša posmatra – mogla je i mene da zadesi ista sudbina. Kada sam se vratio, pokazao sam ustaši svoje cipele i odmah prišao grupi koja je presovala seno. Uveče sam u baraci ispričao gde sam bio i šta sam video, a šef barake, očev prijatelj, rekao mi je da sam bio u Gradini, uništenom srpskom selu, i da se do sada niko odatle nije vratio.

Jednog dana, dok sam slagao cigle pored ciglane, primetio sam da dolazi ustaša ride kose i velikih ufitiljenih brkova. Odmah sam prepoznao krvavog koljača Žuću i setio se upozorenja starih logoraša da mu se sklanjam sa puta. Njemu u susret išao je čovek u crnom kaputu; jedva se kretao od slabosti. Kada mu je Žuća prišao, pitao ga je ko je on. Pošto je saznao da je Jevrej, advokat iz Zagreba, vezao mu je ruke žicom za leđa i kada se ovaj ponovo okrenuo, izvadio je kamu i zabio mu je u vrat. Tada je izvadio kutiju sa duvanom, zavio cigaretu, zapalio je i polako pušio psujući Jevreje i advokate. Potom je ugasio pikavac na čelu jadnika, brzim pokretom uhvatio kamu i preklao ga. Čovek je pao, a Žuća je sa zadovoljstvom polizao krv sa obe strane kame govoreći: „Ala je slatka židovska krv!“ Glasno je povikao: „Grobari, grobari!“ i krenuo dalje. Sve sam to posmatrao sakriven iza cigala koje sam naslagao. Imao sam sreću da me nije primetio.

Bližilo se proleće 1942. i sneg se bio otopio. Stajali smo postrojeni pred barakom i čekali. Kada su ustaše došle, izabrali su nas dvadesetak mladih i jačih, dali nam lopate i ašove i krenuli sa nama van logora, u veliko polje. Odredili su nam dimenzije jame koju treba da iskopamo – dubine dva metra. Kada smo to završili, rekli su nam da se udaljimo. Tada su doveli grupu srpske i jevrejske dece, starosti od dve do šest godina. Po mojoj proceni, bilo ih je preko dve stotine. Dovodili su jedno po jedno dete do jame i ubijali stolarskim čekićem, udarcem u potiljak. Mogli smo čuti samo poslednji dečiji vrisak i tupi pad na dno rake.

Naša grupa logoraša bila je skamenjena; samo su nam krupne suze tekle niz obraze. Po završetku posla, ustaše su naredile da zatrpamo

jamu. Pri povratku u logor, jedan logoraš mi je rekao: „Imali smo sreću da i nas nisu pobili; oni ne vole žive svedoke.“

Opisao sam samo nekoliko strašnih događaja koje sam preživeo u logoru, a svakodnevno sam bio svedok sličnih a možda i još gorih zločina. Ustaše su ove zločine vršile sa velikim zadovoljstvom i uživanjem, sadistički nastojeći da put njihovih žrtava do smrti bude što bolniji i sporiji.

Jasenovačke žrtve na obali Save

Iz Jasenovca smo, zbog velikih prolećnih poplava koje su probile nasip oko logora, prebačeni u Staru Gradišku.

Tu smo zatekli stanje slično onom u Jasenovcu. U logoru je vladala epidemija tifusa. Masovna ubijanja i umiranja bile su svakodnevne pojave. Logor je bio smešten u staroj srednjovekovnoj tvrđavi sa visokim zidovima, te se moja ideja o bekstvu skoro ugasila. Jednog popodneva su nas oterali u dvorište pored same kule, gde smo boravili u kazamatima. Načuo sam da će se birati ljudi za poljoprivredne radove. Izabrali su nas tridesetak, sve mladih i još držećih logoraša. Rekli su

nam da ujutro budemo na kapiji tvrđave. Rastanak od oca bio je izuzetno težak i potresan. On mi je rekao: „Sine, idi samo napred; ne osvrći se!“ Jedino njemu mogu da zahvalim da sam preživeo Jasenovac i Staru Gradišku.

Otac je u Jasenovcu i Staroj Gradiški kuvao hranu za logoraše, te je uspevao da skloni poneki krompir, koji bi ispekao u žaru ispod kotla. Uveče, u baraci, davao mi je, krišom, da jedem pa da stavim u džep, da imam preko dana. Bez toga bih sigurno posustao, a takve su odmah izdvajali i ubijali.

Potom su nas prebacili u selo Ferićanci, gde se nalazilo poljoprivredno dobro pravoslavne crkve zvano Čitluk. Ustaše su pobili popove a nas su doveli da obradujemo zemlju. Kasnije je na to imanje došlo još nekoliko grupa logoraša. U logoru se skupilo veliko stado goveda oduzetih po okolnim srpskim selima. Imao sam sreću da me izaberu u grupu koja je čuvala krave. Pošto je zbog suše nestalo paše, prebačeni smo u udaljenije srpsko selo Obradovci. Seljaci su tajno uspostavili vezu sa nama i doturali nam krišom hranu. Stoka je podeljena u dva stada, a ja sam dobio deset krava muzara koje sam napasao u blizini samog logora. Uz ova dva stada uvek su bili po dvojica ustaša, a ja sam bio bez kontrole; samo bi ponekad naišao neki ustaša. Nas je bilo trideset, a toliko i ustaša.

Stalno je rasla ideja o bekstvu u partizane, tim pre što su oni bili u blizini, u obližnjim slavonskim planinama. Dok sam čuvao krave, jedan seljak koji je sekao hrastovu šumu pozvao me je zviždukom da dođem do njega. Rekao je da ima veze sa partizanima i da će urediti da oni napadnu logor. To je bila prilika da se svi oslobodimo. Ali, partizani nisu dolazili, a bližio se kraj ispaše. Odlučili smo da naša grupa od sedam logoraša, u kojoj je vladalo uzajamno poverenje, organizuje bekstvo. Iskoristili smo priliku kada smo pet do deset minuta bili bez kontrole ustaša, preskočili žicu tora i, po uputstvu jednog seljaka iz Obradovaca, krenuli u pravcu Krndije. Ujutro smo već bili sa partizanima koji su nas srdačno primili.

Raspoređeni smo na razne dužnosti, a ja sam zahtevao da idem u prve borbene redove. Uvek sam bio pristalica aktivne borbe protiv fašizma. Najsrećniji dan u mom životu bio je kada sam nenaoružan – goloruk učestvovao u borbi i zarobio pušku. Doživевši sva zverstva, naša ideja vodilja bila je da poginemo sa puškama u ruci. Trojica od nas tako su i poginula. Svi logoraši koji su za nama ostali u logoru Obradovci, njih dvadeset trojica, pobijeni su. Bio sam borac XII slavonske udarne

proleterske brigade sve do napada na Viroviticu, u februaru 1943, kada sam kao komesar čete teško ranjen. Preživeo sam tešku operaciju. Tokom boravka u bolnici, naišla je IV ofanziva, te su najteže ranjenike stavili u zemunice. Tu sam preživeo tri nedelje, ležeći u mraku, sa po nekim zalogajem hrane. Harao je tifus i od nas dvadeset preživelo je samo deset. Posle ozdravljenja upućen sam u komandu područja, gde sam obavljao razne poslove. Pred kraj rata, ponovo sam otišao u moju brigadu, u kojoj sam vršio dužnost rukovodioca propagandnog odseka. Rat sam završio goneći neprijatelja, sve do Blajburga, u Austriji, gde smo zarobili na hiljade ustaša.

Pošto o familiji ništa nisam znao, živeo sam u ubedenju da sam ih sve izgubio. Januara 1943. godine napisao sam pismo mojoj tetki u Kaštelima, udatoj za Italijana, jer sam se nadao da su članovi mamine familije, koji su živeli u Sarajevu, uspeli da pobegnu u italijansku zonu. Pošto je pismo išlo redovnom poštom, stiglo je u Kaštele, gde su, pored ostalih, bili i majka i sestra Sida. One su se spasile zahvaljujući muslimanima koji su im dali feredže i legitimacije. Majka je mnogo patila jer nije ništa znala o meni, a kada je dobila moje pismo – preporodila se.

Posle kapitulacije Italije, svi iz porodice otišli su u partizane. Krajem 1943. godine dobio sam pismo bez koverta, smotano tako da su dve strane bile uvučene jedna u drugu. Pisala mi je sestra od tetke; između ostalog, opisala je i to kako je došla do moje adrese. U jednoj partizanskoj menzi, primetila je da je jedan visoki oficir neprekidno posmatra. Na kraju se digao, prišao joj i upitao: „Šta je vama Braco Danon?“ Ona je vrisnula očekujući najgore, ali je oficir rekao: „Živ je, živ je, i nalazi se u Slavoniji.“ Bio je to Dušan Brkić. Ovo je uradio samo zato što smo sestra od tetke i ja veoma ličili. U pismu mi je pisala gde se ko od mojih nalazi i od tada sam imao stalnu vezu sa familijom.

Majka Dona je bila u Komandi ratnog vazduhoplovstva Jugoslavije a ujak Moric je bio ekonom te komande. U ofanzivi na Livno, ujaka su zarobili Nemci i tu mu se gubi svaki trag. Sestra Sida je bila u hirurškoj ekipi brigade, pošto je bila student medicine. Majka je kasnije, kao starija, prebačena u Bari, u Italiju, gde je radila u partizanskoj komandi. Starija sestra Ina (Sara) otišla je 1941. sa mužem u Srbiju radi organizovanja ustanka. Da je živa, saznao sam tek 1945. godine, i to slušajući Radio Beograd, gde su, izveštavajući o Kongresu AFŽ-a, pomenu li i njeno ime među odlikovanimima.

Odmah posle Blajburga došao sam u Beograd, gde sam se ubrzo našao sa majkom i sestrama. Otac, nažalost, nije preživeo logor.

Posle rata sam nastavio školovanje i završio Arhitektonski fakultet u Beogradu. Radio sam kao projektant. Sada sam u penziji.

Uspomene na stravične događaje koje sam preživeo u logoru ostavile su na mene dubok trag. Noću sam sanjao kako bežim iz logora, a iza mene su uvek ustaše koji me hvataju za noge. Probudio bi me sopstveni vrisak; uvek sam bio mokar od hladnog smrtnog znoja. Jednom sam seo i popisao sve članove moje familije koji su stradali u ratu. Bilo ih je četrdeset i pet na spisku. Najviše ih je stradalo u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, a zatim u logorima Treblinka i Dahau. Od tada potiče i moja želja da napišem knjigu o svemu što sam doživeo. Nekoliko puta sam pokušavao da to ostvarim, ali nisam imao snage da sve ponovo preživljavam pišući. Napokon, posle skoro 60 godina, bio sam u prilici da, smiren i uz veliku i svesrdnu pomoć moje žene Olge, napišem knjigu kojoj sam dao naslov: „Sasečeno stablo Danonovih – sećanje na Jasenovac“.

Rukopis CADIKA DANONA o stradanju u Jasenovcu, koji je 1999. godine nagrađen prvom nagradom na konkursu Saveza jevrejskih opština za radove sa jevrejskom tematikom, u grupi memoarske građe, u celini je objavio SLOBODAN MAŠIĆ, u okviru biblioteke Nova 165, novembra 2000. godine.